

Preoția și cultul cel nou în teologia Sf. Chiril al Alexandriei (I)

Drd. Ionuț Vasile Crișan¹

Rezumat:

Studiul prezintă în mod sistematic concepția fundamentală a Sfântului Chiril al Alexandriei despre preoția și particularitatea cultului adus de Iisus Hristos. Un rol capital pentru acest demers îl ocupă receptarea exegetică a operelor chiriliene. Analiza noastră în prima parte, are în vedere pe lângă acest fapt incipient, identitatea compozițională și funcțională a Marelui Preot din Vechiul Legământ, analizat în trăsăturile sale specifice coroborate în persoana Fiului lui Dumnezeu înomenit, ca arhierul întregii umanități prin excelență.

Cuvinte cheie:

Sf. Chiril al Alexandriei, sacrificiu, preoție, e/iconomie, răscumpărare

Scriptura – germenul scrierilor chiriliene - o teologie în stadiul de recuperare

Poate una dintre cele mai mari neglijențe din teologia patristică răsăriteană a fost lipsa receptării operei exegetice a Sfântului Chiril al Alexandriei. Înscrișă de obicei în manualele de teologie (de școală) – aproape obsesiv limitată numai în contextul sinodului ecumenic de la Efes (431) și avându-se în prim plan polemica cu patriarhul Nestorie² și răspunsurile date acestuia în așa numitele anatematisme³

---

¹ Ioan Crișan, doctorand al Facultății de Teologie Ortodoxă Sfântul „Andrei Șaguna”, din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu.

² Pentru o analiză teologică aprofundată a reprezentanților școlii antiohiene, inclusiv a patriarhului Nestorie, a se vedea în special, Rowan A. Greer, *The Captain of our Salvation*, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1973, 371 p., Daniel Buda, *Hristologia antiohiană de la Sfântul Eustațiu al Antiohiei până la Nestorie*, Ed. Universității „Lucian Blaga” Sibiu, 2004, 316 p., republicată în formă revizuită la Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2012, 409 p.; Pentru o expunere de ansamblu a întregii dezbateri din vasta bibliografie contemporană recomandăm

Preoția și cultul cel nou în teologia Sf. Chiril al Alexandriei (I)

– teologia chiriliană a devenit aproape una de contrapunct, limitată la formule și scheme hristologice⁴, percepută în spațiul răsăritean ca un „manual hristologic ortodox”⁵. Aceasta cu atât mai mult devine o pagină tristă într-o carte a ignoranței, cu cât se are în vedere astăzi opera exegetică chiriliană. Dacă avem în vedere o simplă statistică a operele chiriliene păstrate, observăm ponderea biblică în gândirea și viața acestui *episcop teolog*, astfel dintre cele zece volume păstrate în Patrologia Graeca (vol. 68-77), șapte (!) dintre ele, sunt exegetice⁶, iar cea mai mare parte a exegezei Sfântului Chiril al Alexandriei se desfășoară înainte de controversa cu patriarhul Nestorie⁷(!).

în special, John Anthony McGuckin, *St. Cyril of Alexandria. The christological controversy its history, theology and texts*, Brill, Leiden, New York, Köln, 1994, 430 p.

³ PG 77, 120-121. În literatura teologică română: N. Popovici, *Începuturile nestorianismului cu specială considerare asupra anatematismelor lui Chiril*, Sibiu, 1933, p. 33-36, *Anatematismele Sf. Chiril al Alexandriei*, traducere de dr. Olimp N. Căciulă, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1937, 111 p., apărut și în *Biserica Ortodoxă Română* (1937), nr. 3-4, p. 129-155. Mai recent Nicolae Chifăr, *Istoria creștinismului* vol. 1, Ed. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2007, p. 369-371.

⁴ A se vedea în acest sens, încă din sec. XIX, Adolf von Harnack, *History of Dogma*, tr. Neil Buchanan, vol.6, New York: Russell and Russell, 1961, p. 174-179. În limba română *Istoria Dogmei. Introducere în doctrinele creștine fundamentale*, Ed. Herald, București, 2007; Eduard Weigl, *Die Heilslehre des hl. Cyrill von Alexandrien, Forschungen zur christlichen Literatur-und Dogmengeschichte*, 5,2/3, Mainz: Kirchheim, 1905, XIV, 360 p.; Jacques Liébaert, *La Doctrine Christologique de Saint Cyrille d'Alexandrie avant la querelle Nestorienne*, Lille, 1951; etc.

⁵ În acest sens, din această cvasi-receptare hristologică patriarhul a primit și supranumele de „pecetea Părinților”. Pentru o expunere excelentă a teologiei chiriliene în analiza unor texte, în special legată de hristologia precalcedoniană, a se vedea, Pr. prof. Ioan G. Coman, „Și Cuvântul trup s-a făcut”. *Hristologie și mariologie patristică*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1993, p. 98-125.

⁶ Comentarii păstrate complet despre unele problematici sau tâlcuiri la unele cărți, pasaje, episoade uneori rând cu rând din Sfânta Scriptură, sunt la cărțile din Pentateuh, Sf. Chiril al Alexandriei, *Închinarea și slujirea în duh și adevăr*, respectiv *Glafire*, apoi la profetul Isaia, la cei doisprezece profeți, la Evanghelia după Ioan, la Evanghelia după Luca. Fragmente puțin mai extinse sunt la Evanghelia după Matei, Epistola către Romani, I Corinteni, II Corinteni și Epistola către Evrei. De asemenea, s-au mai păstrat fragmente scurte din comentarii la Cărțile Regilor, Psalmi, Proverbele lui Solomon, Cântarea Cântărilor, Ieremia, Iezechiel, Daniel, Faptele Apostolilor, Epistola către Iacob, I Petru, II Petru, I Ioan și Iuda.

⁷ Mai sus deja menționate. Exegezele de la epistolele sobornicești, provin din alte opere ale lui Chiril, azi pierdute și nu din comentarii propriu-zise (cf., Claudio Moreschini, Enrico Norelli, *Istoria literaturii creștine vechi grecești și latine II/2. De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de Hanibal Stănculescu, Ed. Polirom, Iași, 2004, p. 200.

Acest lucru a început să trezească atenția și interesul unei serii de teologi în ultima jumătate a secolului XX (poate cel mai relevant, anul 1971 când Wilken își publica monografia excepțională despre Sfântul Chiril⁸ – reviriment care continuă și azi), și care constituie un demers absolut necesar, cu cât implicațiile hristologice din scrierile sale s-au născut dintr-o exegeză extrem de fidelă și profundă a Sfintei Scripturi⁹.

În spațiul românesc cel mai tenace dar și primul teolog care a dezvoltat cea mai însemnată operă exegetică chiriliană a fost părintele Dumitru Stăniloae. Receptat în contextul liturgic¹⁰ atât în studiile sale care sunt constituite ca adevărate micro-monografii teologice cât și într-o serie de traduceri însoțite de note și comentarii ample explicative¹¹, părintele Stăniloae va realiza un adevărat program

---

⁸ Robert Louis Wilken, *Judaism and the Early Christian Mind: A Study of Cyril of Alexandria's Exegesis and Theology*, New Haven and London, Yale University Press, 1971, 257 p.

⁹ Opinie întâlnită la majoritatea autorilor: John J. O'Keefe, „Kenosis or Impassibility: Cyril of Alexandria and Theodoret of Cyrus on the Problem of Divine Pathos”, *Studia Patristica* 32 (1997), p. 358–365, aici p. 359, 361, 365; Eirini Artemi, „Cyril of Alexandria speaks for God in his interpretation of the Holy Bible”, *Acta Theologica* 34 (1/2014), p. 8. 10-12 ș.u; Robert Louis Wilken, „St. Cyril of Alexandria: Biblical Expositor”, *Coptic Church Review* 19 (1998), p. 30-41; Daniel Keating, *The Appropriation of divine life in Cyril of Alexandria*, Oxford Theological Monographs, Oxford University Press, 2004, p. 13.

¹⁰ Aceeași opinie o are și Adrian Marinescu, „Criteriile și fundamentele patristice ale Teologiei, elementele structurale ale Teologiei Ortodoxe dintotdeauna și premise ale rezolvării problematicei teologice de astăzi (I)”, *Studii Teologice* IX (2013), nr. 2, p. 296. În acest sens, a se vedea și tabelul de la p. 286-287, unde Sfântul Chiril în opera pr. Stăniloae, Spiritualitate și comuniune în Liturgia ortodoxă are un procentaj de ocurență de 40% , locul al doilea după Sfântul Maxim care ocupă 53% .

¹¹ În special studiile: Dumitru Stăniloae, „Ființa Tainelor în cele trei confesiuni”, *Ortodoxia* VIII (1956), nr. 1, p. 3-28; Idem, „Legătura interioară dintre moartea și învierea Domnului”, *Studii Teologice* VIII (1956), nr. 5-6, p. 275-287; Idem, „Legătura între Euharistie și iubirea creștină”, *Studii Teologice* XVII (1965), nr. 1-2, p. 3-32; Idem, „Teologia Euharistiei”, *Ortodoxia* XXI (1969), nr. 3, p. 343-363; Idem, „Învățătura Ortodoxă despre mântuire și concluziile ce rezultă din ea pentru slujirea creștină în lume”, *Ortodoxia* XXIV (1972), nr. 2, p.195-212; Idem, „Dumnezeu este lumină (I Ioan 1, 5)”, *Ortodoxia* XXVI (1974), nr. 1, p. 70-96; Idem, „Liturgia comunității și jertfa interioară în viziunea filocalică”, *Ortodoxia* XXX (1978), nr. 1-2, p. 389-399; Idem, „Iisus Hristos, Arhiereu în veac”, *Ortodoxia* XXX (1979), nr. 2, p. 217-231; Idem, „Jertfa lui Hristos și spiritualitatea noastră prin împărtășirea de ea în Sfânta Liturghie”, *Ortodoxia* XXXV (1983), nr. 1, p. 104-118; etc. Studii unice în felul lor, a spiritualității sacrificiale în special legată de Sf. Chiril al Alexandriei. Majoritatea dintre acestea și nu numai, au fost scrise de fapt, pentru cursurile de doctorat de la București, aceasta după ce catedra pr. Stăniloae, de *Ascetică și Mistică* a fost desființată de regimul comunist.

Preoția și cultul cel nou în teologia Sf. Chiril al Alexandriei (I)

de receptarea teologiei chiriliene fără precedent în teologia română, neîntrecut până astăzi¹². Astfel, putem afirma că teologia chiriliană în special cea exegetică, va deveni constitutivă gândirii sale teologice, similar cu cea dezvoltată din scrierile Sfântului Maxim.

Unii autori spun că de fapt comentariile biblice ale Sf. Chiril funcționează ca o parte complementară sau inclusiv ca un fundament pentru tratatele sale polemice¹³, deoarece apar bazate pe interpretările din opera sa exegetică. După opinia lui Daniel A. Keating, rolul crucial de pivot al Sfântului Chiril în disputele hristologice din secolul al V-lea și militantismul său pentru hristologia diofizită, care s-au impus în patrimoniul teologico-patristic de la Sinodul de la Calcedon, au lăsat în umbră comentariile sale biblice¹⁴. Norman Russel afirmă că, dacă nu ar fi fost controversa nestoriană probabil Sfântul Chiril rămânea amintit ca un exeget scripturistic¹⁵.

Preocuparea noastră vizează teologia incarnațională (din opera exegetică) a patriarhului implicățiile în întreaga economie răscumpărătoare din Vechiul Legământ, în special cea legată de sacerdoțiul cultic. Totuși fără a putea să ne

---

Volume traduse: Sf. Chiril al Alexandriei, *Scrieri partea I, Închinarea și slujirea în duh și în adevăr*, (PSB 38), traducere, introducere și note de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991, 616 p; Sf. Chiril al Alexandriei, *Scrieri. Partea II. Glăfire*, (PSB 39), traducere, introducere și note de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992, 464 p; Sf. Chiril al Alexandriei, *Scrieri. Partea III. Dialoguri despre Sfânta Treime*, (PSB 40), traducere, introducere și note de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, 310 p; Sf. Chiril al Alexandriei, *Scrieri. Partea IV. Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, (PSB 41), traducere, introducere și note de pr. prof. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000. Citările se vor face simplu, indicând doar titlu prescurtat și numărul de pagină. Cel din urmă este cel mai lung comentariu exegetic tradus (1.183 de pagini (!) și printre cele mai multe note explicative din toată opera părintelui Stăniloae, mai exact 2.226 de astfel de note (!). Nuanțe și trimiteri sacrificiale chiriliene apar și în alte opere teologice ale părintelui Stăniloae, fapt care arată îmbibarea pregnantă de teologia chiriliană.

¹²Cu excepția unor traduceri din opera patriarhului alexandrin, teologia chiriliană exegetică în spațiul românesc (cu excepția pr. Stăniloae) încă nu a fost receptată serios.

¹³ Cf., Lionel Wickham, „Symbols of the Incarnation in Cyril of Alexandria”, în Margot Schmidt and Carl F. Geyer (eds.), *Typus, Symbol, Allegorie bei den östlichen Vätern and ihren Parallelen im Mittelalter*, Regensburg, Pustet, 1982, p. 45. Opinie adoptată și de către Daniel Keating, *op. cit.*, p. 13, etc.

¹⁴ Daniel Keating, *op. cit.*, p. 12.

¹⁵ Norman Russel, *Cyril of Alexandria*, Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York, 2000, p. 16.

ocupăm de așa zisa *teologie sacramentală* (respectiv cele două Taine, Botez și Euharistie) a episcopului alexandrin¹⁶, menționăm că aceasta reprezintă relevanța sau aplicarea necesară a teologiei dezvoltate din întreaga economie răscumpărătoare. Am putea spune că „sacramentul cultic” este i(e)conomia Fiului *in concreto* coborâtă/întrupată în fiecare credincios, precum și întregii Sale umanități (Biserica).

Preoția pre-incarnațională

Sfântul Chiril înțelege preoția lui Hristos în relație cu activitatea Sa din timpul Întrupării, iar lucrarea preoțească a Fiului lui Dumnezeu în Întrupare este anticipată de activitatea Sa dinainte în creație, respectiv în relația lui Dumnezeu cu Israel. O asemenea elaborare a preoției Fiului lui Dumnezeu garantează traiectoria continuă a activității Fiului în numele creației și evită disocierea dintre ceea ce s-a petrecut înainte și dintre ceea ce a avut loc prin Întrupare¹⁷. În scrierea Glafire la Facere 2, apare această trăsătură: „nu mai puțin de nepătruns este taina lui Hristos și sensul întrupării lui care nu poate fi cuprins de oricine. Și foarte adâncă este rațiunea iconomiei. Căci Unul Născut fiind Dumnezeu din Dumnezeu după fire s-a făcut om „și S-a sălășluit între noi” (*In* 1, 14). El S-a făcut și Apostolul și Arhiereul nostru și ne-a eliberat de legea zăbavnică la limbă, trecând la frumosul grai al învățăturilor evanghelice. Dar nu numai aceasta, ci fiind noi prizonieri a biruit pe stăpânitorul veacului acesta și a scos pe cei adormiți din prăpastiile iadului, a întemeiat Biserica, s-a hirotonit căpetenie a noastră, a trecut în credință Iordanul, a dat tăierea împrejur în duh și ne-a introdus în Împărăția cerurilor (...) iar faptul că *S-a uns și întru Preot și Apostol, ni-L arată foarte lămurit pilda lui Aaron*. Căci acela s-a uns cu untdelemn sfințit și a fost pus căpetenie și conducător al preoților și al poporului, ba a primit și o tăbliță de aur pe vârful frunții lui, având scris pe ea numele Domnului (*Iș* 29, 6). Iar aceasta era în chip lămurit *simbolul*

---

¹⁶Pentru această temă a se vedea, în special pentru problema euharistică excelentul studiu al lui Henry Chadwick, „Eucharist and Christology in the Nestorian Controversy”, *Journal of Theology Studies* 2 (1951), p. 145-164; Lawrence J. Welch, *Christology and Eucharist in the Early Thought of Cyril of Alexandria*, International Scholars Publications, San Francisco, 1994; Ezra Gebremedhin, *Life-giving blessing : an inquiry into the eucharistic doctrine of Cyril of Alexandria*, Uppsala, Univ., Diss., 1977; excelenta monografie al lui Daniel Keating, *op. cit.*; în limba română Diacon Prof. Ioan Caraza, „Doctrina Euharistică a Sfântului Chiril al Alexandriei”, *Studii Teologice* XX (1968), nr. 7-8, p. 528-542, republicat în *Spovedania și Euharistia, izvoare ale vieții creștine. II. Sfânta Euharistie – arvuna vieții veșnice*, Ed. Basilica, București, 2014, iar mai recent Nicolae Moșoiu, „„Sarx zoopoiis” – Întrupare și Euharistie în învățătura Sfântului Chiril al Alexandriei”, *Revista Teologică* XXV (97) (2015), nr. 3, p. 34-59.

¹⁷Jonathan Douglas Hicks, „St. Cyril on the Priesthood of Christ and the Old Testament”, *Phronema* XXX (2015), nr. 1, p. 105.

Mântuitorului nostru Împărat și ca o diademă strălucitoare și slăvită (s.n., Glafire 2, p. 54-55)”¹⁸.

Funcția medierii a preotului necesită consubstanțialitatea cu cei pentru care sau în numele cărora acesta mijlocește ca preot¹⁹. În și prin umanitatea pe care, Hristos o unește cu Sine în Întrupare, Fiul ia asupra Sa slujirea preoțească în care El este ales și hotărât de către Tatăl. Preoția veche a fost funcțională doar până la timpul venirii lui Hristos în lume, în formă de rob/sclav. Schimbarea la Față a lui Hristos în prezența lui Moise și a lui Ilie (Moise servește ca simbol al Legii și al preoției) descoperă că preoția levitică a fost adusă la desăvârșire (Com. Is. 7, 17; 22, 20-24)²⁰.

Așadar, titlul „Mare Preot”²¹ este conferit Fiului din timpul Întrupării, iar Întruparea (nu apare ca un meteorit), *colorează* (umple) întreaga istorie a relației lui Dumnezeu cu creația Sa și cu Israel. Jonathan Douglas Hicks²², dă în acest sens, un exemplu foarte sugestiv, referindu-se la un instrument de scris. Astfel, la fel cum vârful unui stilou sau al unei pene de scris, dacă este ținut mult timp, deasupra unor pagini ridicate dintr-o carte chiar cu ajutorul vârfului, va produce o marcă sau o pată de cerneală care va colora pe toate paginile de mai jos, tot așa prin Întrupare toate paginile Scripturii de la cea mai mică literă, chiar și cele de dinainte de evenimentul Întrupării, sunt „colorate” sau „pătate” cu sângele sacrificial al Fiului lui Dumnezeu. Sfântul Chiril înțelege această lucrare a Fiului lui Dumnezeu în preluarea funcțiilor din lucrarea preoțească, care sunt duse la punctul lor culminant prin Întrupare, în misiunea Sa către Israel²³.

---

¹⁸ Mai mult, asumarea preoției cât și a regalității lui Hristos, a fost prefigurată în Zorobabel și Iosua, unde în Hristos cele două sunt preluate de un singur subiect și duse la desăvârșire. A se vedea Comm. Hagg. 1, 14-15, în St. Cyril of Alexandria, *Commentary on Twelve prophets*, vol. 3, (*Fathers of the Church* 124), translated with an introduction by Robert C. Hill, The Catholic University of America Press, Washington, D.C., 2012, p. 74.

¹⁹ Această idee pare să fie una constantă în corpusul chirilian de mai târziu (cf., Gerald O’Collins, S.J., and Michael Keenan Jones, *Jesus our priest. A Christian Approach to the Priesthood of Christ*, Oxford, University Press, p. 99).

²⁰ Astfel, conform lui J. Douglas Hicks, preoția lui Hristos trebuie să fie înțeleasă în primul rând în termeni economici (mai degrabă decât esențialisti) (J. Douglas Hicks, *art. cit.*, p. 106). Caracterul anti-subordianțianist al scrierilor timpurii chiriliene, este probabil o explicație plauzibilă pentru insistența lui Chiril, pe faptul că Fiul devine preot.

²¹ A se vedea apelativele Hristos „Preotul preoților”, etc., în *Închinare*, 13. p. 448.

²² Jonathan Hicks Douglas, *art. cit.*, p. 107.

²³ *Ibidem*, p. 107.

Sfântul Chiril explicând Deut. 12, 17-19 înțelege în lucrarea sacrificială a preoților din Vechiul Legământ, o *imitare* a Unicului Mijlocitor: Hristos²⁴: „numai ceea ce este sfințit în Hristos este sfânt” deci prin Hristos s-au sfințit și aceștia, „de aceea Hristos s-a numit prin iconomie vițel, și pentru că s-a făcut făptură nouă. Căci e pârga celor chemați la această stare. Iar că e necesar să se sfințească prin sânge cei ce tind la aceasta și doresc să se apropie de Dumnezeu, a arătat-o Moise stropind cu sânge tot poporul și însuși pământul (...) atunci și tinerii au adus jertfele de tot și s-au făcut slujitori duhovnicești ai celor sfinte. Și atunci au ajuns și în fața Tatălui (s.n.) și i-au înfățișat Lui vigoarea înțelegerii și au fost gata spre orice bine, făcându-se ca o ofrandă”²⁵. Sacrificiul este mijlocul de acces spre Dumnezeu, cale de apropiere spre inima Tatălui. Avem foarte clar afirmată, convertirea sacrificială care duce la identitatea dintre sacrificator și jertfă, respectiv ofranda adusă.

Astfel, putem observa că în teologia sacerdotală preincarnațională a Sfântului Chiril, umbra/tipul devine deplin actualizată, adică prezența totală lui Dumnezeu comunicată printr-un semn vechi-testamentar este realizată în acel moment. Dumnezeu e Însuși prezent. Umbra devine adevăr și realitate, mai mult din adevăr se întemeiază umbra ca prefigurare a realității.

Aceasta se poate vedea în episodul de pe muntele Sinai (*Iș* 24), Sfântul Chiril în acest sens, spune: „(...) numai lui Moise i se poruncește să se apropie de Dumnezeu; ceilalți trebuie să se închine de departe și cu ei era și Aaron. Apoi am spus că s-a făcut cu noi Fiul care prin fire e departe de noi fiind aproape de Dumnezeu și Tatăl, Arhiereul nostru fără de păcat și neîntinat; aceasta, ca prin El și împreună cu El să ne aflăm și noi aproape. De aceea s-a și numit Emanuil, care se tâlmăcește „Cu noi este Dumnezeu”. Dar deși a fost cu noi ca om, se poate vedea totuși că nici fericitului Moise nu-i era accesibil Tatăl, decât prin mijlocirea Lui (Hristos, n.n.). Căci El este calea, El ușa, precum am spus înainte”²⁶. Astfel,

---

²⁴ *Închinare* 13, p. 468. Mai mult, doar sacrificiul realizat de preot este acceptat, aceasta în vederea posibilității unei proximități de Dumnezeu: „Căci nu te poți apropia de Dumnezeu și nu e primită jertfa fără Levit. Pentru că mijlocesc, imitând pe mijlocitorul între Dumnezeu și oameni, adică pe Hristos. Iar spunând legea că nu trebuie să se săvârșească jertfele în afară de cortul sfânt, a arătat clar că una este Biserica și una taina lui Hristos, și că nu e legiuită, ba chiar respinsă și nu poate plăcea lui Dumnezeu jertfa ce nu se săvârșește în Biserică” (*Închinare* 13 p. 468).

²⁵ *Glafire* 3, p. 360.

²⁶ *Glafire* 3, p. 361. În *Comentariul la Zaharia*, Chiril reflectă poziția apostolică a activității Fiului în Vechiul Testament în cel mai larg sens posibil (cf., J. Douglas, art. cit., p. 108).

Moise²⁷ pe muntele Sinai se apropie de prezența intimă a Tatălui, numai datorită medierii Fiului (!). La fel, binecuvântarea prin mâinile lui Aaron a slujit ca o binecuvântare paradigmatică a preoției lui Hristos, respectiv o formă simbolică „arătând că nu mâna omului e cea care binecuvintează, ci El însuși, Domnul (..), iar calea binecuvântării e Hristos; și El ne este distribuitorul bunătăților veșnice; în El și prin El ni se dau toate cele de la Tatăl”²⁸. Astfel, Hristos este calea și mijlocul a toată binecuvântarea pentru umanitate²⁹. Lucrarea Fiului în Întrupare în acest sens, *continuă* cu ceea ce Fiul a fost în perioada de dinainte a Întrupării. Deși în Vechiul Legământ nu a fost o preoție realizată în împlinirile slujirii preoțești, sau una desăvârșită totuși a condus în direcția Fiului, a Marelui Preot³⁰. Ceea ce este nou în asumarea preoției pe care o face Hristos prin Întrupare, este lupta Sa decisivă cu păcatul, corupția (stricăciunea) și moartea în numele nostru³¹.

---

²⁷ Pentru analizarea acestei figuri importante în teologia chiriliană a se vedea, John Anthony McGuckin, „Moses and the mystery of Christ in St. Cyril of Alexandria’s exegesis (I)”, *Coptic Church Review* XXI (2000), p. 24-32, și partea a doua, John Anthony McGuckin, „Moses and the mystery of Christ” in St. Cyril of Alexandria’s exegesis (II)”, *Coptic Church Review* XXI (2000), p. 98-114.

²⁸ *Închinarea* 11, p. 402-403.

²⁹ Fiul înainte de Întrupare este implicat în lucrarea preoțească, așa încât prin Aaron (Fiul) binecuvintează pe Israel. Sfântul Chiril exprimă această gândire cel mai elocvent în meditațiile sale la semnificația a celor șapte fațete ale pietrei din Zaharia 3. Piatra este așezată înaintea lui Iosua marele preot, și i se spune de către îngerul Domnului, să privească la ea, un mare rol având și îmbrăcarea veșmintelor curate cu care a fost îmbrăcat. Piatra, piatra din capul unghiului semnifică după Sfântul Chiril temelina Sionului, adică Hristos privind la toate lucrurile cu ochi mulți. Putem observa textul invocat ca pe o referință la relația dintre preoție conform Legii și persoana lui Hristos (J. Douglas, *art. cit.*, p. 109). În acest sens, preoții din rânduiala lui Aaron se uitau deasupra la Hristos trimitând sau arătând prin aceasta, slujirea lor spre El, chiar dacă Fiul le-a fost lor mijlocitor cu o perfectă viziune și cunoaștere, îi susține/afirmă pe aceștia (preoții israeliți) până la timpul Întrupării. Fiul, în venirea la preoție prin Întrupare, asumă un rol cu care El este deja familiar.

³⁰ J. Douglas, *art. cit.*, p. 110. Sfântul Chiril se înscrie în linia părinților care vorbesc de misiunea Fiului la poporul lui Israel. El vorbește de această misiune în termenii care subliniază continuitatea activității Fiului de-a lungul întregii economii, inclusiv prin alegerea lui Israel. Această misiune ca una în care Fiul preia diferite funcții (descoperirea, afirmarea adevăratei închinări/cult, mijlocirea binecuvântării și a rugăciunii) își are sensul și mai clar, în Întrupare.

³¹ *Ibidem*. Pentru o expunere a teologiei incarnaționale a Sf. Chiril în concordanță cu teologia lui Nestorie, a se vedea studiul excelent al lui John Anthony McGuckin, „A Synopsis of St. Cyril’s christological doctrine”, *Coptic Church Review* XIX (1998), p. 42-51. Apărut prima dată în St. Cyril of Alexandria, *On the Unity of Christ*, translated with an introduction by John Anthony McGuckin, St. Vladimir’s Seminary Press, Crestwood, 1995, p. 32-47.

Am putea spune, *avant la lettre* că Întruparea este sensul creației, *axis mundi*, ținta spre care au fost create toate lucrurile, respectiv transfigurarea lor în lumina Macro-Sacrificiului arhieresc. Accentuarea Sfântului Chiril a unei preoții pre-incarnaționale face sens unei economii divine care se manifestă în lume și continuă veșnic. Această pre-preoție subliniază activitatea Logosului divin cu privire la creația Sa, pe care o va desăvârși prin *instalarea* și transfigurarea din ea.

Motive și elemente ale preoției mozaice ca factori constitutivi ai Preoției lui Emanuil

Din tema preoției israelite (sacrificiu și serviciul cultic) Sfântul Chiril dezvoltă alte teme scripturistice înrudite, mai puțin accentuate care trimit la o întreagă serie de semnificații care au în centru viziunea lui Hristos ca Arhiereul umanității prin excelență³². Temele sunt luate din pasajele care descriu viața, activitățile, vestimentația, serviciile de la Cortul Sfânt (sacrificiile) efectuate de personalul sacerdotal din Israel. Astfel, în citirea chiriliană se va putea vedea că toate acestea constituie *elemente pre-incarnaționale ale preoției lui Hristos*.

a) Marele Preot în calitate de eliberator din exil

O temă extinsă la figura Marelui Preot din Vechiul Legământ, este preluată din statutul preotului în participarea acestuia în politicile lui Israel. În acest sens, păstorul din Alexandria dezvoltă pararele dintre lucrarea preoților lui Israel, în special cele efectuate prin Moise și Aaron. Astfel, când poporul iudeu a ieșit din robia egipteană, atât „Moise legiuitorul” cât și Aaron marele preot la condus la libertate. Sfântul Chiril extrapolează aceste funcții cu privire la lucrarea lui Hristos asupra umanității, „toți am fost chemați la libertate prin credință în Hristos și am fost izbăviți de tirania diavolului, ducându-ne la aceasta Hristos, preînchipuit celor de odinioară frumos prin Moise și Aaron, ca să înțelegi ușor că Emanuil e deodată legiuitor și arhiereu și apostol”³³.

---

³²Pentru analiza și metodele exegetice ale patriarhului alexandrin a se vedea, Alexander Kerrigan, *Cyril of Alexandria: Interpreter of the Old Testament*, Pontificio Istituto Biblico, Roma, 1952; Steven A. McKinion, *Words, Imagery, and the Mystery of Christ, a reconstruction of Cyril of Alexandria's Christology*, Brill, Leiden, Boston, Köln, 2000; Lois Farag, *St. Cyril of Alexandria, a New Testament Exegete. His Commentary on the Gospel of John*, Gorgias Press, New Jersey, 2007; Ed. Thomas G. Weinandy, Daniel A. Keating, *The Theology of St. Cyril of Alexandria. A Critical Appreciation*, T & T Clark, London, New York, 2003; David Cassell, *Cyril of Alexandria and the Science of the Grammarians: A Study in the Setting, Purpose, and Emphasis in Cyril's Commentary on Isaiah*, teză de doctorat nepublicată, la Universitatea din Virginia, 1992.

³³ Închinare, p. 52.

Preoția și cultul cel nou în teologia Sf. Chiril al Alexandriei (I)

Aceleași figuri reprezentative, de rege (legiuitor) și preot, apar și la reîntoarcerea poporului Israel din robia babiloniană, anume Iosua și Zorobabel. Aceștia, sunt în rolul de mare preot și guvernator al Iudeei după eliberarea din exilul din Mesopotamia. Atât guvernatorul cât și preotul sunt figuri interpretate de Sfântul Chiril ca un *typos* pentru Hristos, care realizează eliberarea spirituală din exil (Comm. Is., 11, 12-13), mai mult, Hristos unește în aceeași persoană cele două figuri și slujiri, respectiv, preot și rege (Comm. Agheu, 1, 14-15, Comm. Zaharia 4, 4-6, 6, 9-15). Omonimul salvatorului, eliberatorului, Iosua fiul lui Iosedec (Navi) în citirea chiriliană trimite la Hristos. Slujirea pe care Iosua o îndeplinește și mai ales în ce constă activitatea acestuia devine amplificată în lucrarea lui Hristos (Comm. Agheu 1, 5-6).

Aceste referințe punctual tipologice indică lucrarea de Arhiereu al lui Hristos direcționată spre biruința și depășirea condiției de exil a umanității din robia păcatului și a morții. Fiul, în slujirea Sa de preot transmite umanității biruința asupra morții și a coruptibilității firii umane (cf., Închinarea 3). Modul în care vede păstorul din Alexandria împlinirea acestui fapt mântuitor, este unul aparte. Astfel, Sfântul Chiril face aluzie la orașele cu regim de azil politic din timpul poporului Israel³⁴. Interesant în citirea chiriliană, situația este extrapolată la Hristos și la activitatea pe care o desfășoară pentru umanitate. În acest sens, moartea lui Hristos ca mare preot arată golirea iadului (Hades), respectiv victoria asupra ei. Putem spune că a învins dușmanul care ne-a ucis, „ne-a răzbunat” însă mai mult, murind El (Arhiereul) vărsându-Și sângele Său pentru noi, ne scapă de osândă/condamnare, de „exilul din lume și în trup și a petrecut mulți ani în sânurile morții (sufletul, umanitatea, n.n.), fiind eliberat de abia când a murit Hristos, marele preot, Care răbdând moartea pentru toți, a coborât în iad, a deschis porțile celor de jos și i-a dezlegat din legături (...)”³⁵, sau moartea a fost învinsă când toiagul din rădăcina lui Iesei a înflorit, pentru că Hristos a înviat și a dezlegat durerile morții³⁶.

b) Veșmântul liturgic sau îmbrăcarea sacerdotală

Veșmintele preoțești din Vechiul Legământ în citirea chiriliană trimit la o serie de semnificații care își găsesc corespondentul în persoana lui Hristos. Mai

---

³⁴ În cazul unei omucideri (chiar și de complice involuntar) se beneficia de protecție față de ostilitatea familiei celui decedat, care căutau răzbunarea sângelui vărsat (acest rol îl îndeplinea așa numitul *goel damah*). Cei care se refugiau în astfel de cetăți (cu regim de azil politic), li se permitea revenirea acasă numai după moartea arhiereului.

³⁵ *Închinare* 8 pasajul este *Num* 35, p. 281. După care citează *Is* 49, 9 (aici la sfârșitul citatului).

³⁶ *Închinare* 10, p. 339.

mult, acestea sunt văzute în teologia întrupării (înomenirii) Fiului lui Dumnezeu. În acest sens, veșmintele purtate de preot devin un simbol pentru trupul asumat de Fiul lui Dumnezeu³⁷ sau înomenirea Sa este privită ca un act de îmbrăcare într-o condiție ontologică, fapt care inaugurează destinul pătimitor de sclav. Lungimea veșmintelor semnifică incoruptibilitatea, care face o trimitere la intimitatea unirii trupului, a firii umane, cu Logosul divin. Hristos se face astfel un vas comunicant cu propria Sa incoruptibilitate și viață pe care o revarsă asupra naturii umane³⁸. Într-un pasaj, Sfântul Chiril spune că moartea Fiului nu semnifică îndepărtarea mitrei (simbol a legii veșnice) nici a veșmintelor (a trupului), iar învierea are loc fără să își piardă veșmintele preoțești pe care le-a îmbrăcat de la Întrupare³⁹. Important de precizat este faptul că îmbrăcarea ca act asociat unui ritual sacerdotal (precum cel de la cort, templu) este atribuită Întrupării sau echivalat cu asumarea firii umane de Logos⁴⁰. Astfel, îmbrăcarea firii umane echivalează cu îmbrăcarea veșmântului de Mare Preot, umanitatea este sfera preoției hristice. Într-o formulare plastică, putem afirma că ziua Întrupării/înomenirii în pântecul Fecioarei la Buna Vestire, este sărbătoarea hirotoniei Fiului lui Dumnezeu care se tunde în arhierie de către Tatăl⁴¹. Din acest motiv, destinul Său este prin excelență sacerdotal și exclusiv vicarial.

---

³⁷ *Închinare* 11, p. 376-378.

³⁸ *Închinare* 11, p. 400-401.

³⁹ *Închinare* 12, p. 428-9, 433. O dezvoltare deosebită a veșmintelor preoțești și a podoabelor sacerdotale din Vechiul Legământ, în *Închinare*, 11, p. 376 ș.u.

⁴⁰ Această identificare va face parte din vocabularul și a celorlalți Părinți răsăriteni, de exemplu Sfântul Maxim Mărturisitorul în *Ambigua* 4. A se vedea iconografia la Buna Vestire, pentru această teologie recomandăm, excelenta monografie a Arhim. Maximos Conostas, *Arta de a vedea. Paradox și percepție în iconografia ortodoxă*, traducere Dragoș Dâscă, Editura Doxologia, Iași, 2017, aici cap. II, p. 141-192 și IV, p. 275 -336.

⁴¹ Probabil din aceste texte, părintele Stăniloae s-a inspirat în analogia că „jertfa Sa (a lui Hristos, n.n.). e veșmântul în care trebuie să ne îmbrăcăm noi ca să putem intra cu El. E mantia roșie a lui Hristos, o mantie a curăției Lui care devine și a noastră” (D. Stăniloae, *Legătura între Euharistie și iubirea creștină*, p. 19). Acest proces de „îmbrăcare” are loc prin botez („Închinare 11”, col. 780 A, în D. Stăniloae, *Legătura între Euharistie și iubirea creștină*, p. 19). Din nou, revine la cele două aspecte în procesul jertfării personale ale creștinilor: moartea față de păcat și sfințirea prin Duhul lui Hristos ceea ce indică o curăție de proximitate pentru primirea lui Hristos (idee preluată de la Chiril, *Închinare* 16, col. 1056 D, în D. Stăniloae, *Legătura între Euharistie și iubirea creștină*, p. 20).

c) Puritatea sau imitatio Dei în sfințenie

O altă temă desprinsă tot din preoția levitică și a sistemului sacrificial aferent, este însărcinarea acestora cu respectarea cultului de puritate⁴². În legătură cu această competență specifică preoților de-a evalua maladiile epidermice, pierderea fluidelor corporale, ca tot ce pune în pericol viața, Hristos acționează într-un mod asemănător ca un legiuitor competent chiar mai mult ca medic, asupra sufletelor noastre. Deși ne-am îmbolnăvit cu moartea și l-am părăsit pe Dumnezeu, Hristos vrea să ne aducă în fața Tatălui, pentru a câștiga *îndrăznirea și familiaritatea* cu El⁴³, la fel de mult cum Tatăl ne atrage la Sine Însuși prin Fiul Său. Hristos ne redă pe noi vindecați, în viață, după ce ne-a evaluat (diagnosticat) și vindecat condiția păcătoasă⁴⁴, așa încât, să putem să fim prezentați curați înaintea Tatălui ca o ofrandă care iradiază mirosul de bună mireasmă⁴⁵. Puritatea din cultul israelit avea ca scop atragerea prezenței lui Dumnezeu, mai mult, imitarea Lui ca mod de a fi, iar Sf. Chiril o vede exprimată în „viețuirea evanghelică” din cadrul noului cult⁴⁶.

Astfel putem spune într-o primă fază, că reflecțiile chiriliene despre activitatea preoțească a lui Hristos, sunt direct orientate spre natura umană, respectiv spre eliberarea, restaurarea și vindecarea de coruptibilitatea ei. Sfântul Chiril este preocupat în acest sens, de preoție ca reînnoire a umanității, pentru posibilitatea aducerii ei, printr-o viață de ascultare desăvârșită, ca sacrificiu curat Tatălui.

d) Sacrificiu și memorie

Noțiunea de sacrificiu preoțesc al lui Hristos are în teologia chiriliană, un fel de mișcare de reciprocitate. Astfel, precum Fiul ne atrage spre Tatăl în cunoașterea

---

⁴²Preoții evaluau și luau decizii cu privire la condiția fizică a caselor, a bolilor epidermice, gestionând economia divină în conformitate cu Legea dumnezeiască (*dispensing the divine economy in accordance with the divine Law*) J. Douglas Hicks, *art. cit.*, p. 97.

⁴³ *Închinare* 10, p. 337; *Închinare* 15, p. 507, 515, 521.

⁴⁴ *Închinare* 15, p. 527 ș.u.

⁴⁵ *Închinare* 15, p. 509.

⁴⁶Puritatea ritualică trimite la dobândirea curățirii sau a sfințeniei ca mijloc de acces spre comuniunea cu Dumnezeu, prin jertfa și prescripțiile cultice, mai exact sfințenia ca însușire comună cu Dumnezeu, prin „viețuirea în Hristos” a se vedea de ex., *Închinare* 10”, p. 349, etc., *Închinare* 11, p. 391-393; 396-397; 400-401, etc., *Închinare* 12, p. 431, etc.; pentru *imitatio Dei* ca sfințenie ritualică în spațiul semitic, a se vedea și Jonathan Klawans, *Purity, Sacrifice, and the Temple: Symbolism and Supersessionism in the Study of Ancient Judaism*, Oxford University Press, New York, 2006.

și iubirea Lui, așa Fiul de asemenea aduce la ființă un nou mod în care Tatăl ne cunoaște și ne păstrează în *memoria* Lui⁴⁷.

Despre această „cunoștință” a lui Dumnezeu despre noi (memoria Sa cu privire la umanitate) prin actul înscrierii efectuat de Arhiereu ca act fondator, Sfântul Chiril scrie: „Așadar, bărbatul și cel în vigoare e înscris în cartea lui Dumnezeu. Iar înscrierea s-a făcut prin Moise și Aaron, ca prin amândoi să înțelegem pe Hristos Cel Unul, în Moise ca legiuitor și arhiereu binecredincios și nevinovat și prin mijlocirea Lui se face înscrierea acelor bărbați și frunțași în virtute în cărțile dumnezeiești”⁴⁸. Ca mai apoi, prin Întruparea Fiului lui Dumnezeu să se extindă această „înscriere” condiționată de sacrificarea vieții prin virtuți lui Dumnezeu, maximalizând comuniunea cu toți oamenii prin consemnarea în cartea lui Dumnezeu⁴⁹. Despre această înscriere în cartea divină, patriarhul recurge la simbolistica în special, a omoforului: „smaragdul e semnul cerului, având înscris în sine pe Israel, după neam și locul în umărar. Prin aceasta se poate înțelege că cei ce au (primit) dobândit înscrierea în cer, se odihnesc, fără îndoială, în Hristos, care îi poartă pe cei buni pe umeri și-i are ca pe niște copii (aluzie la omoforul purtat de marele preot, care preînchipuia poporul Israel, n.n.), (...) iar înscrierea pe pietre a spus că va fi spre amintire pentru fiii lui Israel în mintea Domnului, pentru că Acela privi, așa zicând, în persoana lui Aaron. Căci Dumnezeu și Tatăl ne privește în Hristos spre aducere aminte și ne-am făcut în El cunoscuți și vrednici de privire și ca scriși în cartea lui Dumnezeu”⁵⁰. Pietrele pe care marele preot le introduce în efod (cf. *Iș* 28) spre pomenirea înaintea Domnului în cadrul serviciilor de la Templu, devin simbolice (aduc o altă realitate) și arată și modul cum Fiul ne păstrează în memoria Sa înaintea Tatălui. Recesământul și selectarea seminției lui Levi⁵¹ reprezintă o repartizare în conformitate cu limitele umane, în măsura predării/dăruirii/oferii lui Dumnezeu,

---

⁴⁷ „căci în Hristos ne apropiem de Dumnezeu și Tatăl, prin jertfa duhovnicească și dobândim puțința de a sta în pomenirea Lui. Pentru că prin cele ce ne-am obișnuit să ne facem bineplăcuți (viața jertfită sub formă de virtuți, n.n.) prin acelea ne și arătăm că (suntem) ne-am făcut vrednici de pomenire și ne-am ridicat la cunoștința lui Dumnezeu în Hristos”, *Închinare* 16, p. 551.

⁴⁸ *Închinare* 4, p. 119.

⁴⁹ „când a venit adică Unul Născut în chipul nostru, atunci a deschis Tatăl cărțile și s-a oprit judecata celor vinovați de păcat. Dar a îngăduit celor ce se luptă bărbătește să fie înscriși și să se numere în cetele cele de sus și să fie așezați în pomenirea lui Dumnezeu”. *Ibidem*, p. 120-121.

⁵⁰ *Închinare* 11, p. 379.

⁵¹ „cei ce citesc Sfintele Scripturi, ca cei sunt închinați lui Dumnezeu și se numesc poporul Lui, sunt înscriși în listele lui Dumnezeu și în cartea vieții și fac parte din numărul celor cunoscuți de El și se află în amintirea Stăpânului”, *Închinare* 13, p. 449.

identificați apoi cu cei din ceata sfinților Apostoli, respectiv sacerdoți:⁵² Noului Legământ, creștinii.

Conform Sfântului Chiril prin gândul lui Hristos îndreptat spre noi, suntem cunoscuți de Dumnezeu așadar nu mai suntem străini, ci *familiari* cu El. Înstrăinarea care a caracterizat existența noastră atunci când am fost cunoscuți ca răzvrătiți și neascultători de Tatăl, a fost ștearsă de către Hristos care ne ia împreună cu El în calitate de confrați/fii prin har (fellow-children), purtându-ne pe umerii Săi⁵³ ca „Arhiereu al sufletelor noastre”⁵⁴.

Concluzii

1. Receptarea scrierilor exegetice ale Sfântului Chiril al Alexandriei reprezintă un demers absolut necesar pentru conturarea și înțelegerea propriei sale teologii. Temele principale, majoritatea formulărilor hristologice și trinitare, dezvoltările aferente, cu alte cuvinte, maturitatea gândirii sale ca teolog, se definește în opera sa exegetică pre-nesoriană. Orice analiză sau elaborare cu privire la învățătura sa trebuie să aibă în vedere și această teologie.

2. Teologia exegetică a părintelui alexandrin este una prin excelență tipologic hristo-centrică. Citirea episcopului vede pe Hristos în întreaga desfășurare a evenimentelor descrise din Vechiul Legământ, așa încât, tot ceea ce are loc în istoria mântuirii (oi/ekonomia), de la crearea lui Adam și până la ritualurile sacrificiale extrem de precise, se desăvârșește în persoana și lucrarea de răscumpărare a lui Hristos. Accentul cade pe integrarea și nu pe respingerea acestor elemente vechi-testamentare ale preoției, astfel că există o *tranziție graduală de incorporare* respectiv, de creștere spre împlinire (ca act de valorizare a preoției aaronice) și nu una de substituie prin anularea totală (ca acte istoric-economice). Aaron, Moise, legea, prescripțiile, respectiv ritualurile sacrificiale, sacrificiile ca atare, veșmintele, obiectele liturgice, etc., au valori constitutiv efective în economia sacerdotală a lui Iisus Hristos și implicit și în cultul (închinarea/slujirea) cel nou adus de El. Altfel spus, veșmântul sacrificial de Mare Arhiereu al lui Hristos este țesut din aceste elemente predate lui Moise și Aaron pe care îl îmbracă în destinul și itinerarul Său răscumpărător pentru a crea un om nou ca *fiu* al lui Dumnezeu (creștinul), *familiar* și *cunoscut/memorat* de Tatăl.

---

⁵² *Ibidem*, p. 450.

⁵³ J. Douglas Hicks, *art. cit.*, p. 104.

⁵⁴ Comentariu la Ioan, p. 1011. Astfel după cum am văzut, teologia chiriliană despre preoție cuprinde o serie de motive care potrivit cercetătorului Jonathan Douglas Hicks, pot să fie grupate în trei categorii mari: a) *eliberarea față de păcat, corupție (stricăciune) și moarte*, b) *restaurarea/refacerea propriei slujiri/cult/închinări* c) *prezentarea Dumnezeului adevărat umanității și a umanității adevărate lui Dumnezeu* (J. Douglas Hicks, *art. cit.*, p. 95).